

IDENTITA A BUDOUCNOST CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ HUSITSKÉ: SOCIOLOGICKÁ SONDA¹

ZDENĚK R. NEŠPOR

SOCILOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
INSTITUTE OF SOCIOLOGY OF THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES
Zdenek.Nespor@soc.cas.cz

THE IDENTITY AND FUTURE OF THE CZECHOSLOVAK HUSSITE CHURCH: A SOCIOLOGICAL SURVEY

Abstract: Historical and sociological research on the Czechoslovak Hussite Church, conducted on its centenary, revealed dramatic decline and a number of internal problems of this community. This led the author to a qualitative sociological research among pastors and bishops about recent troubles, identity and future direction of their church. The research showed a significant divergence of dioceses, with a rather traditionalist, inward-looking representatives preferring (modern) Hussite identity on one side, and broader spectrum of their critics striving for more open, “generally Christian” attitudes on the other. At the same time, the opinions and actions of the actors are related to their origins and experiences. Although the alternative stream seems to be wider now, it is not unified and so far losses (including the election of the patriarch in 2021). However, further development can be expected in the near future, while the decline of church members will presumably continue alike.

Keywords: Czechoslovak Hussite Church; religious identity; contemporary religion; Czech Republic – religion; sociology of religion

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 93, 2022, No. 3 - 4, Number of Article 4, p. stránka 326 – 344.

DOI: 10.14712/12117617.93.3-4.4

Nedávné centenarium vzniku Církve československé husitské (2020) sice nevyvolalo širší společenskou pozornost, právem se však stalo podnětem k historickým výzkumům. Církevní historikové prezentovali biografický slovník nejvýznamnějších postav své církve,² ve spolupráci s historiky architektury vznikl reprezentativní katalog nejzajímavějších meziválečných sborů,³ zatímco autor tohoto příspěvku s kolektivem spolupracovníků připravil encyklopedii náboženských obcí a syntézu církevních dějin.⁴ Všem těmto podnikům předcházely

¹ Článek vznikl v rámci projektu GA ČR, reg. č. 21-01429S, a s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, RVO č. 68378025; autor za tuto podporu děkuje.

² JINDRA, Martin – SLADKOWSKI, Marcel (eds.): *Biografický slovník Církve československé husitské*. Církev československá husitská, Praha 2020.

³ *Sbory církve Československé husitské – architektonické dědictví našich regionů*. ČVUT + Církev československá husitská, Praha 2018.

⁴ NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Encyklopedie Církve československé husitské*. Karolinum, Praha 2022; TÝŽ: *Století národní církve. Duchovní hledání Církve československé (husitské)*. Academia, Praha 2024 (v tisku).

a provázely je různě zaměřené dílčí studie, rozkrývající konkrétní lokální či tematická specifika a ukazující, že dosavadní traktování církevních dějin bylo v řadě ohledů jak příliš zjednodušující, tak zbytečně a ve výsledku mnohdy škodlivě apologetické.

Dlouhodobý výzkum (sociální) historie Církve československé (husitské) vedl nicméně ještě k jednomu závěru. K připomínce velkého francouzského historika a posléze oběti nacistické perzekuce Marca Blocha, že „věda by nám stále připadala jaksí neúplná, pokud by nám dřív nebo později neměla napomoci k lepšímu životu. Tento pocit je obzvlášť silný ve vztahu k historii.“⁵ Zatímco ambice zakladatelů církve směřovaly k vytvoření společenství, jež mělo Čechům a Slovákům nahradit římskokatolickou církev, moderním teologickým pojetím oslovit celý křesťanský svět a které mělo v období svého vrcholu kolem milionu členů, v současnosti se k moderní „husitské“ církvi hlásí čtyřicetina tohoto počtu, asi 24 tisíc lidí. Má-li historický výzkum ukázat, jak k takto dramatickému a devastujícímu úpadku došlo, měl by současně otevírat cestu k úvahám, co bude dál.

Výsledkem je dílčí sociologická sonda ukazující, jak církev v současnosti vnímají její činovníci, v čem vidí její silné i slabé stránky a jakým způsobem by její identitu chtěli udržet a rozvíjet v blízké budoucnosti. Jaká je současnost a budoucnost „husitské“ církve a jak se tyto reflexe opírají o osobní, případně skupinové zkušenosti či charakteristiky aktérů. Vidí církev jinak ti, již se do ní narodili, na rozdíl od těch, kteří se k ní připojili v dospělosti? Ti, již pamatují tzv. normalizaci a někdejší Husovu československou bohosloveckou fakultu, na rozdíl od mladších duchovních, kteří již studovali na univerzitní Husitské teologické fakultě? Nebo jsou děliční linie ještě někde jinde, případně je nelze identifikovat vůbec? K formulaci těchto otázek a konstrukci výzkumného vzorku přitom autorovi pomohl jak vlastní historický výzkum, tak reflexe dřívějších pozorovatelů,⁶ zatímco prezentaci vybraných témat a odpovědí ovlivnily frekvence a palčivost, s jakými je respondenti výzkumu zmiňovali.

Metodologie

Kvalitativní sociologický výzkum byl proveden v rámci širěji pojatého historiko-sociologického výzkumu ČČSH v roce 2022 formou rozhovorů s vybranými aktuálními církevními představiteli. Otázky směřovaly ke kritickému zhodnocení současného stavu, identity a budoucnosti církve na základě osobních zkušeností a askribovaných či získaných charakteristik respondentů. Důraz přitom byl kladen

⁵ BLOCH, Marc: *Obrana historie, aneb Historik a jeho řemeslo*. Argo, Praha 2011, s. 39.

⁶ Vedle citované literatury se sluší uvést především dvě podnětné studentské práce, dosud zůstávající pouze v rukopise: MÁDR, Daniel: *Proč Církev československá husitská ztrácí věřící?* Bakalářská práce na FSS MU, Brno 2009; ŠENOVSKEJ, Jakub: *Husitská oikonomie*. Diplomová práce na FHS UK, Praha 2011.

právě na osobní zkušenost a respondenty byli výlučně aktivní duchovní na různých pozicích – kazatelé, faráři, vikáři i biskupové; obojí s sebou samozřejmě nese určité výhody, ale také nedostatky a omezení.

Při výběru respondentů byly zohledňovány jak poziční, tak regionální, věkové a vzdělanostní charakteristiky respondentů a v případě běžných duchovních i charakter a velikosti příslušné náboženské obce, aby tak byli zastoupeni kazatelé, faráři (včetně těch sloužících zároveň jako vikáři) a biskupové v co největší možné šíři. Výběr se ovšem týkal jen pěti českých diecézí, protože Bratislavská (slovenská) diecéze má jednak řadu specifík,⁷ jednak by vzhledem k její velikosti a charakteristikám nebylo možné zajistit anonymitu respondentů; bratislavský biskup je opravdu jen jeden. Anonymizace (včetně vypuštění nebo změn v konkrétních reáliích) byla vzhledem k citlivosti tématu důležitou podmínkou sběru, analýz i prezentace výsledků. Na druhou stranu, i když dřívější zkušenosti nepřikládaly velký význam genderovému aspektu,⁸ vzorek počítal s komplementárním zastoupením mužů a žen.⁹

Výběr respondentů, opírající se o tyto charakteristiky, následně probíhal do teoretické nasycenosti vzorku, analýza vycházela z přístupů zakotvené teorie (*grounded theory*).¹⁰ Celkem bylo provedeno 21 rozhovorů, se třemi biskupy, 6 duchovními větších a středních náboženských obcí a 12 duchovními obcí malých, „živých“ i prakticky nefunkčních.¹¹ Výzkum přitom zahrnul všechny české a moravské diecéze. Rozhovory byly orientovány hlavně na vlastní zkušenosti a názory jednotlivých respondentů, na fungování jejich konkrétní náboženské obce a diecéze, případně na zkušenosti z dřívějších působišť a osobní či rodinné náboženské zázemí.

⁷ Srov. NEŠPOR, Zdeněk R.: *Česká a slovenská religiozita po rozpadu společného státu. Náboženství Dioskúrů*. Karolinum, Praha 2020.

⁸ Tím nemá být řečeno, že zkušenosti mužů a žen v duchovní správě, stejně jako jejich přístupy se vzájemně neliší (srov. alespoň NOBLE, Ivana: „Bůh ani v kalhotách, ani v sukni.“ *Teologie & Společnost* 2, 2004, 1, s. 24–27), jen to, že vzhledem ke sledovaným otázkám tyto rozdíly nejsou tak velké a zřejmě se stírají. Ke specifickým zkušenostem žen v duchovní správě srov. vzpomínky TOMEŠOVÁ, Milena: *Býti farářkou I.–II.* JUKO, Náchod 2003–05.

⁹ Pro přesnost dodejme, že to se samozřejmě týkalo duchovních v jednotlivých náboženských obcích, jejichž zhruba polovinu dnes tvoří ženy – stejně tomu bylo i v našem výzkumu. Naopak, i když ČČSH již měla ženu v úřadě biskupa, v současnosti tomu tak není a to odrážela i konstrukce vzorku.

¹⁰ STRAUSS, Anselm L. – CORBINOVÁ, Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Podané ruce, Brno 1999; FLICK, Uwe: *Doing Grounded Theory*. Sage, Los Angeles 2018.

¹¹ Na (opakovanou) žádost o účast ve výzkumu nereflektovali dva potenciální respondenti, dva ji fakticky odmítli odsunutím na neurčito a jeden odmítl explicitně. Nehledě k tomu, že v souladu s použitou metodologií byli osloveni jiní respondenti, je snad možné konstatovat, že poměrně nízká míra odmítnutí zvyšuje validitu výzkumu. Obavy z potenciálních negativních důsledků uskutečněného rozhovoru nebo jeho nedokonalé anonymizace u části oslovených respondentů ovšem svědčí o vnitřních problémech řízení církve.

Důležitou součástí výzkumu i následných analýz byla zpětná vazba, korekce informací samotnými respondenty. První verze této studie byla poslána všem zúčastněným, kteří se k ní mohli vyjádřit (tuto možnost zvolilo 6 respondentů), ať už v dílčích tématech nebo celkovém vyznění. V některých případech šlo jen o krátká, vesměs souhlasná vyjádření, jindy o obsírnější komentáře nebo další domýšlení diskutovaných témat. Za tuto zpětnou vazbu je autor přirozeně velmi vděčný, protože na základě došlých odpovědí byly závěry korigovány a do určité míry i reformulovány. Zpětná vazba na druhou stranu v žádném případě nezbavuje odpovědnosti za závěry výlučně autora.

Zajímavé ovšem je, že možnosti vyjádřit se k první verzi textu využili výlučně muži. Všech šest respondentů, kteří to udělali, byli muži, což jinými slovy znamená, že k výsledkům cítilo potřebu/povinnost vyjádřit se dvě třetiny mužských respondentů výzkumu. I když tento fakt může být zkreslen převahou mužů mezi členy biskupského sboru (a jejich institucionálně danou větší odpovědností), nepochybně nejde o jediný důvod, protože reagovali rovněž duchovní na nižších pozicích a naopak ne všichni respondenti-biskupové zpětnou vazbu poskytli. Spíše se zdá, že ženy mezi duchovními necítily potřebu reagovat, nebo na to byly příliš vytížené. Pociťovaná redundance (případně neochota) vyjádřit se k provizorně formulovaným výsledkům výzkumu ze strany duchovních-žen nemusí ovšem znamenat jejich neochotu reagovat v případech, kdy půjde o záležitosti pro ně samotné podstatné, nebo vedoucí k reálným výsledkům.

Kontext: Různé názory na církevní identitu

Skutečnost, že církev ztrácí věřící, obtížně se prosazuje ve veřejném prostoru a v posledních dekádách se jí nevyhnula řada skandálů, není nikterak nová. Představitelé církve i věřící se na ni v podstatě adaptovali, přesto s novou naléhavostí rezonovala v roce 2021 jednak po zveřejnění výsledků posledního sčítání lidu, kdy se k CČSH přihlásilo necelých 24 tisíc osob (ještě před deseti lety to bylo bezmála čtyřicet tisíc), jednak v souvislosti s volbou patriarchy. O nejvyšší církevní post tehdy usilovali jak dosavadní patriarcha Tomáš Butta, tak zástupce mladší teologické generace, sokolovský farář a tajemník plzeňského biskupa Lukáš Bujna. Volba patriarchy se přitom stala platformou prezentace odlišných názorů na církevní identitu, směřování i službu v budoucnosti – i když současně nejen tím a ve výsledku se zjevně uplatnily také další, pro tento text nedůležité faktory.

Jednu z (možných) cest můžeme nazvat tradicionalistickou, v CČSH přitom má dlouhou historii. Snad proto, že církev za svoji existenci prošla několika zásadními teologickými obraty, a ani dobovým sociopolitickým výzvám nedokázala vždycky vzdorovat s čistým štítem, vyvinul se v ní silně kult zakladatele a vlastních počátků. Dávno mrtvý Karel Farský byl dlouhodobě vzýván jako „otec zakladatel“, příkladný

reformátor a vytyčovatel směru, nezpochybnitelná autorita, s níž se jeho pozdější následovníci vůbec nemohli měřit. Podobně nedotknutelná byla Farského liturgie a ustanovení a řády, které si církev v minulosti, především ve svém formativním období dala. Tato legitimizační strategie přitom byla do značné míry účinná, bránila excesům (nebo je alespoň omezovala) a dovolovala se s církví identifikovat i přes nesouhlas s jejím aktuálním vedením či směřováním. Třeba v období vlády komunistického režimu.

Konzervativní přístup k vlastní církevní tradici v současnosti reprezentuje patriarcha Tomáš Butta a z biskupského sboru zejména pražský biskup David Tonzar. Představuje kontinuitu a trvalou úctu k zakladatelům a budovatelům církve,¹² jimž jsou věnovány nejrůznější příležitostné publikace a kteří jsou spíše jako osobnosti, než hlubším rozbořem svého díla, opakovaně připomínáni v církevních propagačních i analyticky orientovaných materiálech. V případě Karla Farského byl dokonce v letech 2016–17 vybudován vzpomínkový areál v jeho rodném Škodějově, čímž došly naplnění více než půlstoletí staré úvahy a očekávání.¹³ Podobně je připomínán „největší umělec“ Československé církve, sochař František Bílek.¹⁴

Přes tuto „pietní“ linii není Buttův postoj k významným osobám církevní historie nekritický a jednostranný. Uvědomuje si, že z jejich odkazu je dnes živá jen malá část, proto se jej snaží rozšiřovat a dotvářet prostřednictvím dalších zdrojů, ukázat „v novém světle v širším horizontu křesťanství, české společnosti a evropské kultury.“¹⁵ Rozšíření směřují především k tradici české reformace. Butta a jeho následovníci chápou církevní heslo o dokončení jejího odkazu doslovně a snaží se ukázat, jak se tento odkaz projevil v dějinách církve, což vytyčují jako inspiraci pro budoucnost.¹⁶ Příkladným projevem „střežení odkazu české reformace“ je

¹² Srov. BUTTA, Tomáš: *Ve službě patriarchy Církve československé husitské. Ohlédnutí – bibliografie – fotografie*. Církev československá husitská, Praha 2018.

¹³ NEŠPOR a kol.: *Encyklopedie*, s. 170.

¹⁴ Např. BUTTA, Tomáš – JINDRA, Martin: *Štěpěje Františka Bílka v Církvi československé husitské*. Církev československá husitská, Praha 2011; JINDRA, Martin (ed.): *Víra a umění Františka Bílka*. Církev československá husitská, Praha 2012; srov. i starší publikace MIKULECKÁ, Milena (ed.): *František Bílek v Církvi československé husitské*. Církev československá husitská, Praha 2000; *Kostel sv. Václava na Zderaze. Prostor pro evangelium a umění*. NO CČSH v Praze 2 + Onyx, Praha 2004.

¹⁵ BUTTA, Tomáš – VANÍČEK, Jiří a kol.: *Karel Farský. Sborník věnovaný 90. výročí modernistického kněze, učitele a patriarchy Církve československé husitské*. Církev československá husitská, Praha 2017, s. 4.

¹⁶ BUTTA, Tomáš: *Církev československá husitská a její cesta dějinami s Kristovým posláním*. Církev československá husitská, Praha 2019; TÝŽ: *Aktuálnost české reformace. Události, postavy, témata*. Církev československá husitská, Praha 2020; TÝŽ: *Církev v obzoru budoucnosti. Otázky – úvahy – rozhovory*. Církev československá husitská, Praha 2020; BUTTA, Tomáš – KAŇÁK, Bohdan – JINDRA, Martin et al.: *Posel porozumění. Sborník k 430. výročí narození Jana Amose Komenského*. Církev československá husitská, Praha 2022; BUTTA, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta – JINDRA, Martin (eds.): *Jan Amos Komenský a jeho odkaz v Církvi československé husitské*. CČSH + Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha 2022.

velká a nakonec úspěšná snaha CČSH o získání správy památníku M. Jana Husa v jihočeském Husinci, který byl rekonstruován a vybaven novou expozicí, stejně jako se do něj přesunuly místní „husitské“ bohoslužby.¹⁷

Kritikům a jinak orientovaným „husitům“ – včetně několika dalších biskupů – přijde nicméně tato linie příliš úzká a neživotná, obrácená především dovnitř církve a neoslovující potenciální příchozí odjinud. Avšak i v rámci církve by výrazněji podpořili kritickou reflexi její historie a rozchod s málo funkčními odkazy na národní historii, chtěli by „husitskou“ církev prezentovat jako plnohodnotnou dědičku celých dvou tisíc let křesťanských dějin. Spadají sem jak legitimizační pokusy o (sebe-)ukotvení v apoštolské posloupnosti, tak různé široká inspirace celým spektrem církevního kulturního a náboženského dědictví. Usilování o návrat k pramenům“, ovšem zdaleka nejen těm v soudobé církvi sankcionovaným, a/nebo mimo jejich „oficiální“ interpretaci.

„Idea národní církve tak, jak byla na začátku zamýšlená, je mrtvá. Církev československá, tak jak byla před sto lety zamýšlená, je mrtvá. To, co v současnosti má šanci a nějakým způsobem je životaschopné, tak to jsou náboženské obce, které mají přesah, které se dokážou vymanit z té úzké ideje liturgické, teologické, ale staví se spíš na rovinu obecného křesťanství.“ (biskup).

„Nikdy jsem neměla ambici přivést všechny do husitské církve, z každého udělat pravidelného chodiče v neděli v deset do kostela. Pro mě je důležité, aby ta církev zvala k tomu, že ti lidé budou prozkoumávat nějakou svoji duchovní tradici. Prostě to křesťanství je v Evropě, obzvláště ve střední Evropě něco, co je základ. To je nějaký základní kámen.“ (farářka, třicátnice).

Vedle nového a hlubšího studia pramenů – ovšem v širším rozsahu, než jen z oblasti české reformace: výrazným podnětem je třeba nové promýšlení římskokatolického modernismu¹⁸ – k tomu samozřejmě přispívaly i ekumenické styky a dialog, zásadně rozšířené ve svobodné společnosti po roce 1989. V CČSH se tak objevily tendence k mariánské zbožnosti, hlubší studium římskokatolické teologie a liturgiky a inspirace v jejich finesách, stejně jako objevování dalších odlehlých náboženských tradic. Vedle různých prvků dominantní západokřesťanské církevní tradice – nikdy nešlo o přijetí římskokatolické teologie či zvyklostí v úplnosti –

¹⁷ *Centrum Mistra Jana Husa v Husinci. Historie – Obnova – Odkaz*. Církev československá husitská, Praha 2017; BUTTA: *Ve službě patriarchy*, s. 9–10; srov. NEŠPOR a kol: *Encyklopedie*, s. 179–180.

¹⁸ KUČERA, Zdeněk: *Hoře a milost. Ke kořenům teologie církve radikálního modernismu*. L. Marek, Brno 2001; VOGEL, Jiří: *Herman Schell, apologeta a dogmatik. Dílo katolického modernisty a jeho vliv na Církev československou husitskou*. L. Marek, Brno 2001; TÝŽ: *Karl Heim v diskusi teologie a přírodních věd a jeho pokus o mnohdimenzionální pochopení skutečnosti*. L. Marek, Chomutov 2013; VEVERKOVÁ, Kamila: *Dílo Antona Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*. L. Marek, Brno 2004.

mohlo jít o inspirace odvozené z anglikánského prostředí, z raněkřesťanské východní spirituality, ale i řady dalších (patrně méně četných) zdrojů.

Podstatným rysem těchto alternativních linií – z obsahových i personálních důvodů sotva redukovatelných na jednotný proud – je nejen směřování k poměrně široce definovanému „obecnému křesťanství“, ale také zásadní reorientace církevní práce. Duchovní by se měli přestat obracet primárně dovnitř, na ztenčující se společenství institucionálně ukotvených církevníků, ale začít oslovovat širší společnost, a to zdaleka nejen nábožensky.¹⁹ Namísto důrazu na teologii a církevní historii, projevujícího se i prostřednictvím vzdělávacích institucí, má být kladen důraz na osobní spiritualitu ústící v sociální práci a veřejném působení, v individuální rovině na psychosociální pomoc v konkrétních případech potřebných či zájemců.

V souboji o úřad patriarchy tento přístup reprezentoval Lukáš Bujna. Nebyl ovšem sám a naopak za ním zdaleka nestáli všichni „alternativci“. Aktivnější vstup církve a duchovních do těchto sfér měl různé, často vzájemně obtížně slučitelné (či uznatelné) podoby. Odtud pramenila různá míra i formy kritiky ze strany „tradicionalistů“, kterým se tyto postupy zdály neslučitelné s identitou církevní, nebo i obecně křesťanskou. V extrémních případech opravdu docházelo k tomu, že na „husitských“ farách probíhaly meditace dálněvýchodního střihu, i když častějším předmětem kritiky bylo zajisté to, co „tradicionalisté“ pokládali za „kryptokatolické“. Soudě podle výsledku volby patriarchy, v Církvi československé husitské přinejmenším prozatím zvítězil proud spíše tradicionalistický, konzervativní, reprezentovaný znovuzvoleným patriarchou Buttou.²⁰

„On vyhrál velice těsně a popravdě, neměl silného protikandidáta. Kdyby byl silný protikandidát, dopadlo by to jinak.“

Provedený výzkum přitom naznačuje, jaké je názorové spektrum duchovních jako celku, jak jsou intence biskupů a dalších názorových vůdců uplatňovány v praxi? Kam církev směřuje a jak moc se jí tam daří vést, kdo a proč se o to snaží?

Církevní organizace a její lidé

Obecně nízký zájem současné české společnosti o církevní zbožnost a (jakékoli) vnější autority v náboženské oblasti je v případě „husitské“ církve posilován velmi

¹⁹ Srov. BELÁŇOVÁ, Andrea: „Faith-based Social Service Delivery in a Country with Low Religious Affiliation. The Case of the Czechoslovak Hussite Church.“ *Social Compass* 70, 2023, 3, s. 428-445..

²⁰ Staronový patriarcha ovšem není – možná na rozdíl od některých svých skalních přívrženců – neschopen reflexe a sebezpřesažení. Po svém volebním úspěchu se snaží uchopit přinejmenším některá témata svého vyzývatele a dalších kritiků a tím překlenout vnitrocírkevní bariéry, viz BUTTA, Tomáš: *Pohledy na církev – její poslání, situaci a budoucnost*. Církev československá husitská, Praha 2022.

nízkou mírou mezigeneračního předávání konfesionality.²¹ Z dětí a vnuků „husitských“ rodičů se náboženského života v této církvi účastní naprosté minimum, vyšší, ale i zde jen částečný, je tento podíl jenom u duchovních nebo nejaktivnějších laických pracovníků církve. Církev proto stárne a dramaticky rychle vymírá.

„Tenkrát [v sedmdesátých letech] jsem měla velkou náboženskou obec, tam chodilo 50, 60, ze začátku i 80 lidí na bohoslužby. A pak jsem je všechny, nebo ne všechny, ale většinu z nich pohřbila.“ (farářka, sedmdesátnice).

Problém církve je množství „lidí, kteří pochází z nějakých církevních kořenů, ale prostě jejich rodiče z toho vypadli nebo byli jenom ti formální členové,“ ti už k nám nenachází cestu. (biskup).

Množství lidí, „kteří třeba sami s církví dávno nežijí, ale ... oni nebo jejich příbuzní si v situaci, kdy umřou, vzpomenou, že by se chtěli nechat pohřbit tady, ... mají v kolumbáriu své příbuzné.“ (farář, čtyřicátník).

Současně ovšem dochází k sice nepočtenému, nicméně viditelnému příchodu nových věřících, a v určité míře se uplatňuje i tzv. zástupná funkce církve – příležitostná služba pro mimocírkevní veřejnost v situaci, kdy to potřebuje.

„Já jsem k církvi přišla v 17 letech jako pohan. Já jsem nezažila jako dítě biblický hodiny a výlety s farářem, ... za komunismu se o tomhle nemluvilo a nikdo nám o tom neříkal.“ (farářka malé obce, čtyřicátnice).

„Střední generace, dneska je to hlavně střední generace... Většinou je to tak, že někdo skutečně hledá a najde si nás nějakým způsobem. Má zájem jako o křesťanství, najde si nějakou zprávu nebo o nás třeba slyší. Je tady tak, že si najde náš sbor takhle. To jsou většinou lidé, kteří tady zůstali, jako že přišli a zůstali, že si náš nějak našli.“ (farář středně velké obce, čtyřicátník).

„Máme vždycky nějaký program [pro oslovení dětí], někam jdeme, jako teď jsme byli třeba na ..., máme nějakou hru pro děti. Zkoušíme to, občas nějak rodiny přijdou, ale ne moc. Jako doufali jsme, že třeba víc lidí to zaujme, že prostě budou chtít trávit [čas] s dětmi, ... ale málokdy se to podaří.“ (týž).

„No, pokřtila jsem v poslední době řadu lidí, ale nikdo z nich trvale v té obci nezůstal. Většinou buďto byli mladí lidi, kteří prostě zakotvili v úplně jiném městě, ale většinou, co mám kontakty s nimi, tak jako hezky na to vzpomínají, že jsem je k tomu křtu připravila a čerpají z toho, věřím, že jo. ... To si myslím, že je jedna z takových výhod naší církve, že je benevolentní, že ty lidi nějak nespoutává, a samozřejmě ta nabídka tady je, ale když se nevyužije, tak se nic neděje.“ (farářka malé obce, sedmdesátnice). „Spousta lidí prostě do kostela nepřijde. Jsou to věřící, ale nejsou členy náboženské obce. A je to špatně?“ (farářka středně velké obce, padesátnice).

²¹ Doloženo i statisticky: PIŠTORA, Ladislav. „Církev československá husitská.“ *Demografie* 46, 2004, 4, s. 292–296.

Noví věřící do CČSH přicházejí – někdy jen dočasně – buď proto, že jim nabízí nepřilíživě náročnou, liberální podobu křesťanství („žádné sektářství“), nebo atrahováni primárně mimonáboženskými důvody (péče o děti, sociální pomoc, včetně zájmu o její poskytování, zájem o lokální „místa paměti“), které jim v ojedinělých případech otevírají cestu k hlubším zájmům náboženským a k takto vymezenému společenství. Rodinné a církevní tradice v tom již nehrají velkou roli.

Časté jsou rovněž generační nebo jinými společnými zájmy definované skupiny věřících, řada funkčních náboženských obcí je omezena na jednu takovou skupinu. Společně s dalšími faktory (urbanizace, změny životního stylu) to vede k úpadku náboženských obcí na venkově a často i v menších a středních městech, kde sice aktivní duchovní může vyvolat dočasné posílení náboženského života, avšak to se nereprodukuje a po několika letech či dekadách se vyčerpává. Stabilní a plně funkční jsou jen náboženské obce ve velkoměstech a některých větších městech, a to ještě jenom některé; středobodem jejich společenství je přitom slavení bohoslužeb, zatímco jiné aktivity jsou podstatně méně obvyklé.

„Z venkova se stává noclehárna a nějaký prostě život tam není příliš reálný. A pokud tam něco žije, tak prostě stěží, alespoň fungují prostě Římané [= Římskokatolická církev]. ... Venkov je víceméně ztracený, což je logické: křesťanství bylo vždycky ... městské náboženství. Nemá cenu držet tuhle tu strukturu, ta je úplně mrtvá. Nemá žádnou perspektivu, spíš ty farnosti se nějakým způsobem, hlavně v těch větších městech se nějak profilují a lákají si k sobě tu svojí klientelu.“ (farář malé obce, padesátník).

„Celá diecéze musí být jedna obec, jinak se to dneska nedá dělat.“ (biskup).

Zvláště důležitá je právě role duchovních. Věřící CČSH – ať už s „husitským“ rodinným zázemím, nebo příchozí odjinud – od církve očekávají „náboženský servis“ a sami se na jeho tvorbě výrazněji nepodílejí (což neznamená, že by v osobním náboženském životě byli laxní). Chtějí chodit na bohoslužby a teprve sekundárně – pokud vůbec – se mohou organizačně podílet na mimonáboženských aktivitách církve nebo osob s ní spojených, v sociálních a vzdělávacích činnostech, práci s mládeží, v jiné službě na celocírkevní, diecézní nebo místní úrovni.

Za této situace ovšem reálně nefungují demokratické řídicí a kontrolní mechanismy v církvi, spolupráce laiků a kleriků na jejím vedení. Hybateli jsou na místní úrovni duchovní a tam, kde jsou náboženské obce dlouhodobě jenom administrovány, nebo kde duchovní z časových či jiných důvodů nepobývá příliš hojně, náboženský život i jakékoli společenství věřících rychle hyne. Úloha vikariátů je někde větší, jinde v podstatě nulová, ale i v prvním případě jsou mnohem důležitější jednotkou diecéze. V jejich rámci se často velmi divergentně uplatňují

specifické formy zbožnosti i řízení a organizace církevního života, biskupové svým diecézím „vládnou“ a vtiskují jim takovou podobu, jakou sami chtějí.

„My si hrajeme na nějakou demokracii? Na nějaký laický princip a všechny tyhle bláboly? ... Pokud radu starších musíte vytvořit, aby byla vytvořená z lidí, kterým je devadesát, pokud nejsme s to obsadit církevní orgány, a pokud, tak každý je v šesti [zároveň],“ tak to prostě nefunguje. (farář malé obce, padesátník).

„Každá diecéze u nás je jiná, ono se to odvíjí třeba i podle toho, kdo je biskupem. ... Dřív jsem měla pocit, že ta církev je jako veliký celek, a teďka každá diecéze je sama.“ (farářka, padesátnice).

„Vnímám v této chvíli pro církev jako problém uzavřenost pražské diecéze a chaos a anarchii v plzeňské.“ (biskup).

Různé cesty a prostředky, jimiž se tak děje, ukazují, že formální církevní předpisy (církevní řády, liturgická a teologická jednota) ve skutečnosti již nefungují. Na diecézní i lokální úrovni jsou často obcházeny nebo interpretovány svérázně, někdy i přímo nedodržovány, aniž by tomu kontrolní mechanismy dokázaly zabránit. Ty se navíc soustřeďují jenom na určité aspekty církevního provozu (správa nemovitého majetku, finanční otázky, pracovní vytíženost farářů), byť ani ty nejsou s to disciplinovat v úplnosti.

Duchovní podle původu

Je-li Církev československá husitská vzdor svým počátkům i vnitřním řádům v podstatě „klerikální“, je zcela zásadní, kdo tuto sacerdotální vrstvu tvoří. Většinu duchovních dnes představují ženy, avšak genderové rozdíly se uplatňují hlavně v tom, že ženy dosud jen výjimečně působily na vyšších pozicích církevní správy (pouze jedna biskupka). Názorově se ženy a muži v řadách duchovenstva valně neliší. Naopak zásadní názorové předěly jsou dány jednak věkem a obdobím vstupu kněží a jáhnů do duchovní služby (obojí spolu souvisí jen někdy), jednak původem konkrétních osob v církvi a její tradici, nebo mimo ni.

Duchovní, kteří vystudovali Husovu fakultu před listopadovou revolucí a kteří sami pocházejí z „husitských“ rodin (často přitom jde přímo o potomky nebo jiné příbuzné dřívějších kněží), se výrazněji identifikují s odkazem zakladatelů církve, s jejími dějinami a zavedenými principy. Trvají na jejich zachování, a pokud mají být nově promyšleny, pak v intencích (domýšlení) tradic české reformace. Naproti tomu duchovní, kteří vzhledem ke svému věku nebo pozdějšímu vstupu do církve již studovali na univerzitní Husitské teologické fakultě, nebo dokonce na nějaké jiné bohoslovecké fakultě, cítí tuto „historickou identitu“ mnohem slaběji, pokud vůbec. Tím spíš, pokud sami nemají „husitské“ rodinné zázemí, avšak někdy

i v těchto případech, kdy se naopak s „nezdravým“ či „nefunkčním“ směřováním předchozích generací chtějí explicitně rozejít.

„Církev dost nepracuje na tom, aby potvrdila svojí identitu. Ty snahy tu byly vždycky, ale už v roce 1994 vydal naukový odbor takové desatero, deklaraci naší církevní identity. Synoda jí schválila, ale dneska ji mnozí nedodržují. Heslo, že každá generace se může sama teologicky vyjádřit, je blbost. Církev má svoji ideu, ta jí musí zůstat. Dneska má každý pocit, že si může církev ohnout, jak mu vyhovuje. Někdo se inspiruje jinde, tu mariánský kult, tu barevné taláry, je v tom totální zmatek. Myslím, že bychom si měli uvědomit, kde jsme. Vrátit se k Základům víry. I komentář k Základům víry je moc široký, a stejně ho někteří nedodržují. Já to sleduju a nesouhlasím. Proč ti lidé v církvi jsou? Ať se vrátí k těm Základům. Proč vzhlížejí k Římanům? Proč k nim nejdou? Já vím, jsou ženatí. Ale tam by tu svobodu stejně neměli. Navíc se jim líbí jenom něco. Extrémem bylo to portugalské převězení.“ (farářka, šedesátnice, narozená v církvi).

„Myslí si, že to tak je správný, jednoznačně liturgie Karla Farského je to, co nám drží tu identitu, nesmíme se toho vzdát. To by byl konec církve. Jenomže to se už nedá sloužit.“ (farář, čtyřicátník, konvertita).

„Biskup David Tonzar říká, že opuštěním církevních řádů bychom ‚ztratili identitu, to by se... to by byl konec církve‘. Použil přesně tuto větu – ‚to by byl konec církve‘. Tak mu říkám: ‚kdyby tohle byl konec církve, že zavedeme albu, tak ta církev si nic jiného nezaslouží. ... Jestli na tomhle stojí církev, tak si nezaslouží nic jiného než prostě to, že skončí, protože když není pro nás transcendentní rovina to podstatné, čeho se držíme, Kristus, Stvořitel a Světlo není pro nás to podstatné, tak na co tady jsme?‘“ (biskup).

Homines novi, které do CČSH obvykle přivedla organizační vstřícnost a teologická liberalita, reprezentují „obecné křesťanství“, určité jenom v základních obrysech, otevřené různým spiritualitám i typům a osobnostem dalších duchovně hledajících. Tito teologové a duchovní vědomě sahají po širší paletě inspiračních zdrojů, neomezují se na husitskou tradici, natož novodobou CČS(H).

„Naše církev nevznikla v roce 1920, nezrodila se tak, jak my to oslavujeme, ale podle starokřesťanského modelu církev vznikla na letnici sestoupením Ducha svatého, šel kmen obecné církve, který se člení východ, západ, že jo, Byzanc, latiníci, Řím a Konstantinopol, reformace a tak dále. A na jedné z těch větviček v roce 1920 vyrostl nový výhonek, ale říkat, že je to vznik církve? ... Ještě dobře, že aspoň k Husovi se to potáhlo, ještě se to zahrnulo trošku víc, ale už ne dál. ... Pro mě těch 100 let je prostě marginální a pro mě je podstatné [to] od Krista.“ (biskup).

Tento typ duchovních se také výrazněji orientuje na oslovování mimocírkevní veřejnosti, byť tak činí různými prostředky a s různou mírou úspěchu – často spíše v závislosti na místních podmínkách, než schopnostech a míře angažovanosti

příslušného faráře. Současně však nejde o žádný jednotný proud a otevřenost vůči širšímu spektru křesťanských tradic a jejich prvků nemusí znamenat větší otevřenost vzájemnou. Někteří z „nových lidí“ by naopak faktickou teologickou a religijní pluralitu uvnitř církve rádi omezili a podřídili vlastním představám, a to i na úkor redukce církevních tradic a dlouhodobých zvyklostí („kryptokatolíci“).

Stejně tak nepanuje shoda v tom, může-li duchovní vyjadřovat politické názory nebo dokonce vstupovat do politiky.

„A proto i já jsem začal [chodit] do toho pěveckého sboru.“ (farář, šedesátník).

„Když jsem šla do té politiky, to je už před deseti lety, to už je jako dlouhá historie, tak já jsem se toho trochu obávala, protože přece jenom jsem kněz. Tak jsem si říkala – no, tak teď církev půjde do politiky, to asi není úplně dobré. Ale oni mě překecali kamarádi, takže jsem šla. A zjistila jsem, že to má kladný efekt.“ (farářka, čtyřicátnice).

„Když tady někdo začne o politice, tak jako – nazdar.“ (farář, šedesátník).

„Musím říct, že někteří [farníci] odešli ... z politických důvodů. Třeba jeden pán, já jsem nosila placku v době [prezidentské] volby mezi Drahošem a Zemanem, tak jsem nosila – ‚Drahoš je můj prezident.‘ A ty volby byly v sobotu a já jsem ji měla na kabátě ještě i v neděli. A on mně prostě napsal esemesku, že jako to ne...“ (farářka, sedmdesátnice).

Střet těchto protichůdných linií, a ovšem i jejich faktickou slabost podle účastníků výzkumu jasně ukázala poslední patriaršální volba. „Tradicionalisté“ v ní hájili nefunkční a již neobnovitelný stav církve, zatímco „alternativci“ nebyli s to předložit širěji přijatelnou, životaschopnou alternativu. V obou případech navíc docházelo ke zbytečnému sebeprosazování a vzájemnému vymezování, zatímco reálná církevní práce podle mnoha duchovních leží někde jinde a nedostává se jí dostatečné podpory. Volba „tradicionalistického“ patriarchy byla proto spíše „z nouze ctnost“, odsunutím dilematu do budoucnosti, kdy patrně dojde k převaze širšího pojetí církve, ale povede to k dalším turbulencím a možná i jejímu rozdělení, při současném úbytku věřících.

Většina respondentů proto raději tyto důsledky nechce domýšlet a věří, že církev ochrání a na správné cestě udrží její nebeský vládce Ježíš Kristus. Vítají ovšem, objeví-li se jakákoli známka obnovy a/nebo veřejného zhodnocení významu jejich společenství. Tedy literární, publicistickou, osvětovou, nebo třeba hudební činnost členů a představitelů církve, ocenění církevní sociální práce a dalších aktivit – současně však bolestně připomínají, že tato „viditelnost“ je mimo církevní kruhy minimální, nebo alespoň není doceňována. Jako zcela mimořádnou událost mnozí církevníci vnímají také účast mladé farářky Martiny V. Kopecké v hojně sledované televizní soutěži *Star Dance* (2021). Obraz Kopecké jako „spasitelky církve“ může

ovšem poškodit jak její mediální sebe prezentace, tak v září 2023 veřejně deklarovaná homosexuální orientace,²² a to přestože první veřejné ohlasy byly přejné.

Současnost a budoucnost církve

Církev československá husitská se nicméně o svoji existenci nemusí obávat. Přestože jí ubývá věřících, není to ztráta absolutní a občas do jejích řad vstupují noví lidé, církevní organizace rovněž funguje a je alespoň v základní míře zabezpečena ekonomickým výnosem tzv. církevních restitucí. Jasná je však i církevní svébytnost. Různé osobnosti a tábory uvnitř církve se sice neshodnou, jak by měla být řízena a kam by měla směřovat, panuje však mezi nimi shoda v tom, že „husitská“ církev je specifickým útvarem hodným samostatné existence. Jsou hrdí na to, že církev není ani protestantská, ani katolická a vyvarovává se tak – podle jejich názoru – nedostatků obou hlavních směrů západního křesťanstva.²³ Na zajištění a budoucím fungování církevní organizace však již shoda v žádném případě nepanuje.

Jako zásadní problém je vnímána nefunkčnost stávající struktury diecézí a náboženských obcí, mezi nimiž jsou dramatické a věcně nezdůvodnitelné rozdíly.²⁴ Diecéze a tím spíše často málo funkční vikariáty jsou chápány především jako administrativní jednotky, generující byrokracii a leckdy fakticky omezující skutečnou církevní práci. Biskupové a další činovníci málokdy mohou jednotlivým duchovním skutečně pomáhat, omezují se na „velké plány“ a vzájemné spory; problémem je i ekonomické zabezpečení provozu. Přestože dochází k úbytku duchovních a administraci řady náboženských obcí, církev nemá na provoz stávající organizační struktury dostatek prostředků a řeší to nízkými platy duchovních.

„Ta diecéze se považuje za instituci administrativního charakteru. ... Nemám pocit, že by diecézní rada řešila jiné než organizační věci.“ (farářka, sedmdesátnice).

„Možná je to takový zamotaný kruh, že bychom to měli někde rozuzlit. Ale já tak odvážná nejsem, to dělají chlapi. Biskupové, jako kohouti.“ (farářka, čtyřicátnice).

„Moje náplň se změnila. Co počítám, před dvaceti lety jsem jezdila po pastoračních, do domova důchodců a tak dále. Už na to není čas. Řeším papírovou práci. ... Já teď bojuju spíše s těma budovama, protože to bylo hodně zanedbaný. ... Kostel [= dlouhodobě neužívaný sbor administrované obce] nešel odemknout, sekám tam trávu, zasklívám okna, starám se. Zničila jsem si tam ramena, teď se

²² KOPECKÁ, Martina V.: *Zpověď farářky*. Mladá fronta, Praha 2023. Příznačné je, že téma vlastní sexuální orientace a potřeby nežít v klamu, bylo sice jenom malou částí „literární zpovědi“ duchovní, v mediální sféře se však stalo tématem hlavním.

²³ TONZAR, David: *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská*. Karolinum, Praha 2002, s. 181–183.

²⁴ Tato skutečnost je doložitelná i empiricky, viz NEŠPOR, Zdeněk R.: „Sto let Českobratrské církve evangelické a Církve československé (husitské): Náboženské organizace, společenská poptávka a racionalita řízení.“ *Český časopis historický* 116, 2018, 4, s. 1059–1078.

lécím s ramenama. Já bych to nejraději prodala, protože to fakt ubírá energii.“ (farářka, padesátnice).

„Tak vždycky je to na faráři, aby vedl tu obec, ... tak když se člověk obrátí jako na diecézi, že něco potřebuje, nebo na biskupa jako, tak si myslím, že jo, že...“ (farářka, čtyřicátnice).

„Upřímně, já jsem rozvedená, mám dvě děti, ... Já kdybych neměla brigády, tak to prostě finančně nebudu zvládat. A ten svět není jenom duchovní.“ (farářka, čtyřicátnice).

„Máme strašně nízké platy a v téhle době je to, až bych řekla, neúnosné. Nejenom nedůstojné, neúnosné. ... [V jiných diecézích] mají větší platy, ale zase to je na úkor budoucnosti církve, bohužel.“ (farářka, čtyřicátnice).

Dalším problémem je to, že velká část stávajících náboženských obcí funguje jenom „na papíře“. Mají málo členů a k bohoslužbám se často schází jenom příležitostně, přičemž dlouhodobá administrace nebo správa duchovním žijícím jinde tento trend dále prohlubuje. Správa nefunkčních a/nebo nepočtených náboženských obcí přitom duchovním ubírá síly, i když si současně uvědomují, že jejich likvidace by zřejmě byla nevratným procesem.

„Z těch X náboženských obcí [naší diecéze] je pět nějakých životaschopných, že tam chodí pravidelně třicet lidí každou neděli, angažují se, žije ten sbor ... Jinak ty tradiční československé [obce] s praporem nebo bez praporů, s Žizkou nebo bez Žizky, nebo s Farského bustou, ty jsou mrtvé. Tam přijdou dva, tři lidé v neděli, dožívá to, někdy přijdou čtyři. Ale je to v podstatě jasná slepá koleje.“ (biskup).

„Ten okruh je velmi, velmi malý. Prakticky tři lidé, kteří chodí pravidelně, pokud nejsou nemocní nebo nejsou odjetí na chatě nebo v lázních a podobně. Plus každou neděli přijdou tak dva, tři lidé, kteří chodí ... jednou za tři týdny nebo tak.“ (farářka z téže diecéze).

„Je potřeba zachovat vlastně všechny náboženské obce, žádná se nemá rušit, všude je to příležitost. Případy jsou ty, kde se podařilo ten život obnovit, což znamená, že tam, kde chodili tři lidi nebo nebyli žádní, tak začalo na bohoslužbu chodit třeba pět lidí, takže je potřeba to udržet. V pořádku. Ale je to pro nás hrozně finančně náročné.“ (farářka středně velké obce, šedesátice).

„Manažerský způsob“ řízení diecézí, který někteří duchovní vítají a jiní svým biskupům vyčítají, vede ovšem k tomu, že právě to jsou otázky, které biskupové promýšlejí nejčastěji. A v nichž se zásadně neshodnou, protože zatímco stoupenci tradicionalistického modelu fungování církve by rádi v maximální šíři zachovali její stávající organizační strukturu, reformisté se nebojí volat po radikálních řezech. Navrhují slučování a rušení náboženských obcí a prodej jejich majetku. Přitom

ovšem nejde jen o zachování statu quo, nýbrž o rozdílné vize budoucího sociálního provozu církve.

„Náboženské obce jsou opravdu základem té církve. A my vedeme o tom diskuse a jsou různé názory, různé směry. Říkají zrušit, ale jak se to jednou zruší, už se to nikdy neobnoví. ... Teď se ukázalo, v době té pandemie, že ty kostely velké najednou těm lidem pomohly, že vůbec mohli konat bohoslužbu ... Takže to, co se někdy zdá jako zátěž, se potom může v nějaké situaci úplně změnit [ve výhodu].“ (biskup).

„Idea rušení obcí, jaká je v Plzeňské diecézi, je úplně nešťastná. Že prý lidé budou jezdit. Přijedou jednou, dvakrát, tím to skončí. Zabije se to. Slučování není dobré. Spící obec nerušit, ono se to jednou probudí.“ (farářka, šedesátnice).

„Prodej modliteben je naprosto nepřijatelný. To vede jen ke smřtřování. Když není barák, je z toho nic. Takhle to bylo za komančů [= komunistického režimu]. Sebrali nám modlitebnu, museli jsme odejít z kaple. Chvíli jsme se scházeli ve středisku [= agitační středisko NF, tehdejší komunitní centrum] nebo někde, pak nás vytlačili. Nějakou dobu v soukromí, v rodině, ale jak ten člověk umře, celé se to zhroutí.“ (táž).

„Sborečky, kostelíčky, kam třicet let nikdo nepřišel, chcípnu tam pes, ty je potřeba zrušit, prodat. Každý dobrý zahradník stříhá suché větve, ... aby ta míza mohla do těch živých proudit.“ (biskup).

„Řeknu vám to úplně otevřeně, ... nějaká struktura, [církvní] řády, to se takhle vezme a dá se to do skartovačky a napíše se to znovu. Musíme být schopni si to uvědomit a přesunout síly tam, kam to má smysl. Zní to blbě, ale [je] třeba opustit tyhle ty vesnice, tenhle zbytečný majetek, který nás zatěžuje, se toho zbavit,“ to je nezbytné. „Chodí vám tam tři lidé, oprava stojí 20 milionů, měsíčně máte 65 korun v kasičce, ... [to] nemá žádnou budoucnost.“ (farář, šedesátník).

„Jestli ta církev bude žít, nebo nebude, tak není závislá na těch kamenech, na těch chrámech, na těch budovách a na té organizaci. Je závislá na tom, že když tam člověk přijde, jestli ho to naplní nebo nenaplní, jestli se tam chce vrátit, nebo nechce vrátit.“ (biskup).

Kontroverznost, ba výbušnost tohoto tématu vede k tomu, že s určitou výjimkou Plzeňské diecéze nikde nedošlo k explicitní kritice stávající církevní struktury, natož k pokusům o její transformaci. Vyčkává se, co přenese čas. Na druhou stranu je třeba zmínit zkušenosti reálné duchovní obnovy, které jsou alespoň ve středně velkých a velkých městech dlouhodobě životné. Některé vymírající náboženské obce se podařilo oživit – jak rádi připomínají „tradicionalisté“ – ovšem, a to již z jejich reflexe často vypadáva, právě prostřednictvím důrazu na liberální „obecně křesťanskou“ spiritualitu, pomíjející specifika „husitské“ církve.

„To nemusí být násilně silná vůle, ono se to pomalu evolučně vyřeší. Mění se to,

mění, a ty generace přicházejí. ... Patriarcha a někteří biskupové si to nemyslí, ale patriarcha s realitou není v úplně přátelském poměru.“ (farář, padesátník).

„Máme duchovní v důchodcovském věku... A oni, až skončí, tak ta místa už nebudou obsazena.“ (biskup).

„My mladí [faráři] jsme sem přišli ve chvíli, kdy ty staří tady vymírali, bylo tady pět, šest babiček a předpokládalo se, že ty církve tady skončí, zavrou, prodají fary. A my jsme vlastně tady začínali od nuly ... A postupně, jak ti lidé odcházeli, tak jsem byla nucená, skutečně jako bych použila to slovo nucená, začít přemýšlet nebo přistupovat k těm lidem, ... jinak než tím tradičním husitským přístupem.“ (farářka, čtyřicátnice).

„Chalupáři, Pražáci tady v podstatě tvoří většinu,“ tomu je potřeba přizpůsobit církevní provoz. (farář malé obce, padesátník).

Duchovní by se z věcných, ale i ekonomických důvodů měli orientovat také na jiné formy činnosti. Měli by na část úvazku přijmout civilní povolání, nebo – raději – zaměstnání spojené s činností, která je duchovní službě blízká. Podle svých schopností by se mohli uplatnit jako nemocniční, vězeňští a další kaplani, jako pracovníci v sociální a psychologické oblasti, učitelé a podobně. S tím počítají i někteří biskupové, na druhou stranu již nedávají návod, jak to skloubit s obtížnou duchovní správou většího počtu nefunkčních náboženských obcí.

„Duchovní bude mít svoje civilní zaměstnání, na poloviční úvazek, [a] na poloviční úvazek bude dělat faráře.“ (biskup).

„Zároveň dělám kaplana a dělá to tak několik kolegů ve službě.“ (farář, čtyřicátník).

„Tu teologii zachovat, ale nabalit to na tu sociální sféru, ve které my máme možnost [pracovat] a je nám blízká, nebo učitelství je druhá taková oblast.“ (farářka, padesátnice).

„Dělám to, co je potřeba [smích]. Když mě zavolají, tak jdu. I přes úklid, i přes ..., udělala jsem si i zdravotní kurz, ti lidi se víc otevřou, takže pak probereme to, co je tíží i duševně. Říkám, dělám obyčejné věci.“ (farářka, čtyřicátnice).

Požadavek (nebo potřeba) dalšího zaměstnání duchovních s sebou ovšem nese riziko nedokonalé duchovní služby. I riziko nedostatečné přípravy na ni, protože odpovědné vykovávání dalšího, třebaže příbuzného povolání může vyžadovat jiný typ studia. V ČČSH je tato otázka spojena také se dvěma typy vysokoškolského, respektive vyššího odborného vzdělávání. Zatímco pro farářskou službu je nadále vyžadováno absolvování Husitské teologické fakulty, nebo ve výjimečných případech jiné vysokoškolské teologické fakulty, v pražské diecézi vznikla vyšší odborná škola Husův institut teologických studií, jehož absolvování „stačí“ pomocným duchovním a jehož proponenti by rádi tento typ nástavbového studia budoucně prosadili jako dostatečný. Kritici mu naopak vyčítají nepříjemně nízkou kvalitu,

kteřá by podle nich vedla k teologickému úpadku církve a znevážení duchovního stavu. Proponentem HITSu je přitom paradoxně pražský biskup Tonzar a další „tradicionalisté“, zatímco mezi jeho kritiky převažují stoupenci „post-husitských alternativ“.

„Klidně [to] řeknu, vždyť to znáte, ... ty lidi [jsou] nedovzdělaný. Vytvořil se HITS a ... v podstatě vyrábějí lidi, kteří nejsou teologicky vzděláni. Slyšíte takové věci, z kterých vám vstávají [vlasy hrůzou]. Slyšíte slova jako černá alba, ... to by prostě neměl říct duchovní nikdy.“ (farář, padesátník).

„Z fakulty přijde minimum lidí. ... Nám mohli profesori víc předat, ale oni jsou zase víc ochotní a obětaví dál se víc vzdělávat. Nebudou to akademici, ale mají zájem. Něco v nich je, můžou být dobří faráři. Někteří z nich jsou vynikajícími teology, jiní ne, ale i těm dá kvalifikaci život v náboženské obci. Plus mají zkušené kolegy kolem sebe, ti jim pomůžou, přiučí se to. Budou to dobří faráři.“ (farářka, šedesátnice).

Budoucnost církve přitom souvisí také s její teologickou a liturgickou identitou. O tu se mezi biskupy a na úrovni jednotlivých diecézí vedou velké spory, typicky o výlučnost Liturgie dr. Karla Farského, již mnozí považují za nezpochybnitelný konstitutivní rys církve. Ve skutečnosti na úrovni jednotlivých náboženských obcí – proti předpisům – často dochází k jejím prakticky motivovaným úpravám, nebo náhradě jinou liturgickou formou.²⁵

„Lpíme na liturgii, prostě ta se musí držet, lpíme na takové ... vlastenecko-husitské tradici, která je v dnešní době spíš blízká radikálům z politického spektra než věřícím lidem. Takže toto je podle mě jako už petrifikované a už to je skanzen ... Ta forma se změní.“ (farářka, padesátnice).

„To společenství je velmi malé, takže na to konto jsem přistoupila k určité úpravě liturgie.“ (farářka, sedmdesátnice).

„Když jsem sem přišla, bylo mi jednadvacet, a přišla jsem sem do společenství, které bylo postavené na těch tradičních husitských základech, liturgie Karla Farského.“ Dnes ale „nesloužíme klasickou liturgii Karla Farského, protože prostě to nebylo, kdo by v tom sboru tu liturgii zpíval ... Je to takové jakoby na jednu stranu civilnější a na jednu stranu je to otevřenější pro kolemjdoucí. Takže to mnohem víc vlastně přiblížilo těm lidem tu církev.“ (farářka, čtyřicátnice).

„Pokud někteří faráři mají pocit, že ta teologie naší církve není dobrá, není v pořádku ... tak potom nechápu, proč jsou v naší církvi?“ (farářka, padesátnice).

„Myslím si, že lidi, kteří v církvi vyrostli, tak mají úplně stejný [pocit], stejně to

²⁵ V Brněnské diecézi zašli tak daleko, že jako „inspiraci pro duchovní“ vydali tři alternativní liturgie ŠANDERA, Petr – DOVALA, Juraj J.: *Tři liturgie. Vydání pro duchovní*. Brněnská diecéze ČČSH, Brno 2020. I když je to proti církevním řádům, zdá se, že jsou pravidelně slouženy ve více než dvaceti náboženských obcích, v různých diecézích.

mají jako já. Ale ti lidi, kteří přišli jakoby odjinud, takže to potom už vlastně přináší jiné věci a ta církev pro ně byla nějakým způsobem jako přístav, ale furt s tím nejsou jakoby spokojeni a furt to chtějí měnit.“ (táž).

„Cítím problém v tom, že lidé, kteří chtějí žít v husitské církvi, tak najednou oni v té husitské církvi nemohou být, necítí se tam dobře, protože jim někdo vlastně říká: „Ale to je všechno špatně, my vám teď předkládáme správnou zbožnost, správnou bohoslužbu.““ (biskup).

Závěrem

Provedený výzkum naznačil četné vnitřní problémy a třecí plochy mezi různými proudy současné Církve československé husitské. V takové míře, že jejich prezentace místy působí chaoticky nebo zůstává v rovině náznaků. I když dokážeme identifikovat dvě hlavní tendence, jednu směřující k tradicionalistickému, konzervativnímu a jenom málo otevřenému pojetí církevní identity, organizace a směřování, a druhou volající po obecnějším a současně aktivnějším křesťanství, rozprostírající se ovšem do širokého spektra podob, osob a akcentů, nemluvě už o praktických návrzích řešení. Oba proudy ovšem někdy ve vzájemných svárech zaujímají dost paradoxní postoje: „tradicionalisté“ jsou ochotni smířit se s nižší vzdělanostní úrovní duchovních, zatímco „modernisté“ se obracejí ke starověké či středověké inspiraci, Liturgii dr. Karla Farského si upravují nebo nahrazují stoupenci obou stran a o zachování nefunkčních náboženských obcí reálně stojí rovněž obojí, protože znamenají hlasy na církevním sněmu.

Rozdílná pojetí se přitom uplatnila v managementu i duchovním směřování jednotlivých diecézí, kdy na jedné straně stojí největší Pražská diecéze a na druhé straně diecéze Plzeňská a Brněnská (zvláštním, zcela odlišným případem je rovněž diecéze Bratislavská), zatímco Královéhradecká a Olomoucká diecéze se pohybují mezi těmito extrémami. Divergenci ovšem posílily i osobní faktory a na druhé straně nelze říci, že by ve všech důsledcích došla na úroveň jednotlivých náboženských obcí. Správa diecézí vytváří jen základní mantinely, v jejichž rámci si jednotlivé náboženské obce žijí vlastním životem – pokud vůbec žijí – a jejich duchovní řešení především praktické otázky náboženského provozu. Příznačné je, že to platí především pro ženy, jež o „velké debaty“ nejeví zájem, stejně jako neměly chuť a čas komentovat tento text.

Pnutí a boje mezi stoupenci obou pojetí naopak vyhrězly v souvislosti s poslední volbou patriarchy, kdy vyzvateli dosavadního patriarchy Lukáši Bujnovi zjevně uškodila jak dosavadní nezkušenost s biskupským úřadem, tak spojitost s Plzeňskou diecézí, vnímanou jako extrémistickou a „kryptokatolickou“. V červnu 2021 proto svůj úřad obhájil dosavadní patriarcha Tomáš Butta, ačkoli v čele církve není příliš výraznou osobností a tradicionalistické postoje, které hájí, se mezi současnými

duchovními stávají menšinovými. Buttovo znovuzvolení však paradoxně přineslo uklidnění situace, a to i kvůli jeho vlastní reflexivitě. Staronový patriarcha přijal řadu podnětů svých kritiků a snaží se o překlenutí vnitrocírkevních třenic, i když s důrazem na zavedené a obtížně změnitelné církevní řády. Rezignace plzeňského biskupa Filipa Štojdl v březnu 2023 naopak otevřela cestu jeho nástupci Lukáši Bujnovi k méně konfrontačnímu vedení diecéze a získání vůdčích a manažerských zkušeností. Konsolidace pod Buttovým vedením tak může být jenom odsunutím „střídání stráží“.

O tom, že rostoucí část duchovních, kteří vystudovali a vstoupili do služby teprve po pádu komunistického režimu (a nejmladší se v tomto období již narodili), směřuje k širšímu než jen stoletému vymezení vlastní církevní identity, že usiluje o aktivnější a otevřenější křesťanství, nemůže být pochyb. Méně jasné ovšem je, jaké všechny zdroje budou připuštěny za náležité a jak se toto duchovní hledání popasuje s etablovanými církevními zvyklostmi a řády. V případě extrémních konfrontací nelze vyloučit ani odchody nebo vylučování z církve, nebo její úplné rozdělení, a to při trvajícím úbytku běžných věřících. Zvláště smutným epilogem upřímně míněných reformistických snah, které stály u vzniku Církve československé (husitské) a které v prvních dekádách naplňovaly její sbory, by byla její transformace do podoby realitní agentury, zajišťující pohodlný život jen sobě samé sloužící sacerdotální vrstvě.

Konfrontační závěr, stejně jako prezentace kontroverzních témat a kritických stanovisek všech směrů, jak z provedeného výzkumu vyplynuly, jsou ovšem intencionální – mají otevřít cestu k vnitrocírkevní diskusi.